

Marianna Oravcová, Akcija B,
Ústav pamäti národa, Bratislava 2020,
304 strani

V letu 2020 je slovaška institucija Ústav pamäti národa, ki se sistematično in že več let zelo uspešno ukvarja s totalitarnimi režimi na Slovaškem v obdobju od leta 1939 do 1989, izdala 300 strani obsegajočo knjigo dr. Marianne Oravcove z naslovom »Akcija B«. Gre za avtorico, rojeno leta 1950, ki je študirala filozofijo in angleški jezik na fakulteti v Bratislavi, doktorirala pa na Masarykovi univerzi v Brnu. V času žametne revolucije, ki je odplavila nedemokratski komunistični sistem, se je Oravcova začela tudi politično udejstvovati. Med letoma 1990 in 1993 je bila članica slovaškega helsinškega odbora. V okviru tega je v sodelovanju z *International Helsinki Federation* med drugim dala pobudo za ustanovitev institucije ombudsmana oz. varuha človekovih pravic ter si prizadevala za rehabilitacijo v komunizmu preganjanih oseb, še zlasti tistih, ki so bili v tistem času nasilno preseljeni. Nato je več let delala tudi v diplomaciji, saj je bila med drugim tudi veleposlanica Republike Slovaške v Berlinu in Ljubljani. In prav vpetost v mednarodno sodelovanje je avtorici omogočila, da se je lahko podrobneje seznanila s posledicami komunističnega totalitarizma tudi drugod po vhodni Evropi in ji odprlo možnosti za primerjavo s situacijo na Slovaškem, kar se kaže tudi pri njenem znanstvenem delu.

Knjiga »Akcija B« (kratica »B« pomeni po slovaško »byty« – stanovanje), ki bi ji lahko dali tudi (pod)naslov »Izgoni prebivalstva iz kraja bivanja po slovaško«, obravnava torej temo iz prvega obdobja komunistične represije, ko si je režim skušal na vse načine podrediti družbo in pri tem ni izbiral sredstev. Po komunističnem puču oz. prevzemu oblasti 25. februarja 1948 si je namreč Komunistična partija Čehoslovaške tako v češkem kot slovaškem delu države skušala podrediti vso družbo in streti vsak odpor proti političnemu sistemu, ki so ga po sovjetskem vzoru vzpostavljali v državi. Ena bolj obsežnih in odmevnih akcij je bila akcija ustrahovanja s preselitvijo (deportacijo) prebivalcev večjih mest z namenom streti vsak odpor proti uvajanju sistema po sovjetskem vzoru. Na Slovaškem je bila najbolj odmevna t. i. »Akcija B«, ki se je po navodilih vodstva Komunistične partije Slovaške odvijala v letih 1952/53 in v kateri so bogatejše in bolj izobražene, politično aktivne, samozaposlene, pa tudi samske ljudi in vse tiste, ki so jih po arbitrarno napravljenih spiskih tajne policije imeli za razredne sovražnike ter s tem za nezmožne vklopiti se v socialistični družbeni red, prisilno selili oz. deportirali iz mest na podeželje. Največkrat so potem tam kot del »prevzgojnega sistema« opravljali fizična dela v kmetijski proizvodnji. Ta akcija je samo v Bratislavi prizadela okrog 700 družin, na celotnem Slovaškem pa okrog 1500. Akcija se je odvijala tako, da so se po nalogu sodelavcev tajne policije izbrane družine morale preko noči izseliti iz svojih stanovanj v mestu v bodisi individualna ali skupinska bivališča na podeželju in so jih prisilili v kmečko delo. Njihova stanovanja v mestu pa so največkrat zasedli komunistični funkcionarji in režimu naklonjeni prebivalci.

Poleg obsežne domače in tuje literature s tega področja je avtorica uporabila tudi ohranjene arhivske vire. Tako je natančno proučila več arhivskih fondov ministrstva za notranje zadeve slovaške socialistične republike, mestnih represivnih

organov (iz Bratislave, Košic, Nitre) kot tudi arhiv ministrstva za notranje zadeve Čehoslovaške v Pragi ter nekatere zasebne arhive.

Knjiga je razdeljena na pet poglavij. Prvo poglavje kot uvod v kasnejšo represijo prikaže obdobje prehoda iz »ljudske demokracije« v »diktaturo proletariata«. Prikaz dogajanja ni omejen zgolj na Čehoslovaško, ampak zajema pregled nasilja in preganjanja političnih nasprotnikov po državah sovjetskega bloka v obdobju takoj po drugi svetovni vojni, pri čemer posebej izpostavi Poljsko, Madžarsko, Romunijo in Jugoslavijo, v tej zvezi še zlasti Slovenijo. Pri prikazu stanja v Sloveniji je avtorica med drugim upoštevala tudi izdane publikacije in monografije dveh imanentnih slovenskih zgodovinarjev, ki se že več let ukvarjata s podobno problematiko, dr. Tamare Griesser Pečar (*Razdvojeni narod*) in dr. Milka Mikole (*Rdeče nasilje, Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji, Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*). Avtorica je mnenja, da je t. i. »akcija reševanja stanovanjske situacije«, kot so takrat slovaške komunistične oblasti uradno imenovalе nasilne preselitve oz. izgone prebivalstva v določen kraj bivanja, bila uporabljena kot sredstvo razrednega boja proti »razrednemu sovražniku« in ima podobne vzore tudi v drugih takratnih komunističnih državah vzhodne Evrope.

Drugo poglavje obravnava uzakonitev neprava in represije kot podlago za delovanje komunističnega represivnega aparata. Prikaže, kako je komunistična stranka na Slovaškem preko medijev, šolskega sistema, družbenih organizacij in administracije oblikovala »novega človeka«. Pri tem je odigralo pomembno vlogo tudi prikrajanje volitev in zakonodaje raznih oblastnih organov po željah vladajoče komunistične partije. Prav tako so v letu 1948 začeli spreminjati vso preostalo zakonodajo po meri in za potrebe komunističnega sistema.

Tretje poglavje se ukvarja s protipravnim zatiranjem in čistkami politično neprimernih oseb s pomembnih političnih položajev v državi in družbi. Prvi val tega procesa (komunistični »Gleichschaltung«) so komunisti na Slovaškem izvajali že od marca 1948 in zaključili nekako do jeseni tega leta. Sredi leta 1949 pa so se na pobudo poverjenika za notranje zadeve Daniela Okália (znanega po organiziranju t. i. »Akcije K«, s katero so v noči s 13. na 14. april 1950 internirali 1180 redovnikov v 76 slovaških samostanih, kasneje pa je tudi sam postal žrtev staliniističnih čistk, saj je bil leta 1951 aretiran in leta 1954 na t. i. »Procesu proti zarotniški skupini slovaških buržoaznih nacionalistov«, skupaj s kasnejšim vodjo čehoslovaške KP Gustavom Husakom, soobtožen in obsojen na več let zapora) začeli pripravljati za bolj korenito čistko v samem mestu Bratislavi. To lahko štejemo za predpripravo tri leta kasneje izvedene »Akcije B«. Po drugi strani pa so na ministrstvu za notranje zadeve v Pragi že avgusta 1949 zadeve začeli pripraviti na t. i. »Akcijsko T-43« – čistko v čeških mestih. Ta se je izvedla jeseni 1949 ter trajala še v leto 1950, zajela pa je zlasti večja mesta na Češkem in Moravskem (Brno, Jihlava, Češke Budejovice, Plzen, Karlovy Vary). Šlo je za preganjanje oz. preseljevanje s kraja bivanja vseh nasprotnikov komunističnega režima, ki se mu niso želeli ukloniti. Na Slovaškem ta akcija ni naletela na odmev in so jo tam šteli za nekakšen uvod v »slovaško« »Akcijsko B« dve leti kasneje.

V četrtem poglavju, ki predstavlja glavnino študije, se avtorica zelo podrobno posveti pripravi in nato izvedbi »Akcije B«. Neposredni uvod v akcijo, ki je trajala od zgodnjega poletja 1952 do jeseni 1953, je predstavljala aretacija funkcionarjev nekomunističnih političnih strank v začetku leta 1952. Poleg same slovaške prestolnice Bratislave je akcija dobila odmev v podobnih akcijah še v drugih večjih slovaških mestih, kot npr. v Košicah, Nitri, Žilini, Banskim Bystrici ter v dveh manjših mestih Martinu in Komarnem. Zanimivo je, da ta akcija ni

zajela območja Češke in Moravske, ampak se je odvijala zgolj na Slovaškem. Avtorica v knjigi predstavi in objavlja tudi nekatere pomembne arhivske dokumente iz priprav na akcijo, organizacijsko strukturo varnostne službe, ki je to izvedla, ter objavlja tudi fotografije nosilcev represije, ki so bili odgovorni za izvedbo te akcije. Akcijo so izvajali v več etapah; v prvi etapi je bilo npr. predvidenih za preselitev 165 oseb iz Bratislave (31 družin), nato so etapno izvedli preselitev še preostalih »nezaželenih elementov«. Avtorica je proučila tudi politično, socialno in izobrazbeno strukturo preseljenih oseb ter izpostavila na te kriterije vezane vzroke njihove nasilne preselitve. Ukvarjala se tudi z njihovo usodo po koncu najhujše stalinistične represije sredi petdesetih let (1956), v času »praške pomladi« (1968) in po padcu komunističnega sistema (1989/90). Ugotavlja, da jim njihove krivice nikoli niso bile v celoti popravljene, dlje časa so bile potisnjeni tudi na rob zgodovinske pozabe.

V petem poglavju pa avtorica razširi vprašanje rehabilitacij prizadetih v »Akciji B« na vprašanje rehabilitacije in odnosa do žrtev montiranih sodnih procesov in drugega politično motiviranega brezpravja iz petdesetih let, v času po novembrskem prevratu leta 1989 in v sodobni slovaški družbi.

Knjiga prinaša za slovenskega bralca komparativni pogled v nam bližjo soseščino in tako pomaga dodatno razumeti podobno dogajanje tako pri nas kot v drugih vzhodnoevropskih komunističnih državah, ki so v tistem času s pomočjo najhujše represije skušale vzpostaviti družbeno-politični in ekonomski sistem po sovjetskem vzoru. Slovaške žrtve nasilnih povojnih preselitev pa so s tako kvalitetno monografijo dr. Oravcove, nedvomno podobno kot pred leti z objavami dokumentov in študijami dr. Mikole slovenske žrtve nasilnih izgonov, dobile ustrezen pomnik, ki njihovega trpljenja ne bo prepustil zgodovinski pozabi.

Damjan Hančič